

E-trgovina, advokati u Sloveniji i društvena odgovornost – kako su povezani

UDK: 004.738.5:347.9(497.4)

Dolores Modic¹, Malči Grivec²

¹ Škola za Business i Management Novo mesto, dolores.modic@guest.arnes.si

² Škola za Business i Management Novo mesto, malci.grivec@guest.arnes.si

XI internacionalni simpozijum SymOrg 2008. 10.-13. septembar 2008. Beograd, Srbija

Za svaku organizaciju danas e-trgovina je skoro da predstavlja neminovnost, a to znači i za advokaturu kao deo pravosudnog sistema. U poređenju sa drugim oblastima pravosudnog sistema, advokatura je nezavisna javna delatnost što je čini osetljivijom na promene u okruženju. Termin društvena odgovornost obično se koristi u vezi sa fizičkim licima, a uloga države i javnih organizacija se često zaboravlja. Širom sveta advokati su shvatili kakav je uticaj sve veće konkurenkcije i u pravnom sistemu i stoga pokušavaju da se prilagode novim zahtevima „tržišta“ i putem e-trgovine. Ipak, zahvaljujući specifičnoj prirodi njihove struke, gde je elemenat društvene odgovornosti od velike važnosti, oblast e-trgovine u advokaturi je strogo regulisana. U ovom radu predstavljamo rezultate studije o elektronskom popunjavanjem obrazaca i elektronskoj komunikaciji advokata i advokatskih kancelarija, kao i rezultate analize veb-stranica slovenačkih advokata, i ove rezultate posmatramo kroz perspektivu sve izraženije potrebe za većom sruštenom odgovornošću svih organizacija, uključujući i organizacije u javnom sektoru.

1. Uvod

Informacije, znanje i pravovremena reakcija značajni su faktori uspešnog poslovanja. Toga moraju sa budu svesni i javni sektor i pravosuđe. Znači da uprava mora da postane „servis građana“, što znači da korisnici traže nove i povoljnije načine pristupanja proizvodima i uslugama. Pravosuđe se mora osloboediti zla kašnjenja koje paralizuje njegovo poslovanje. U oba slučaja, elektronsko poslovanje će biti (i jeste) ključni element obnavljanja poslovanja koje je već bilo uspešno do nekog stepena (videti na primer, Sovdat, 2007. ili Bagatelj, 2006). Termin društvena odgovornost obično se koristi u vezi sa fizičkim licima, a uloga države i javnih organizacija se često zaboravlja. Širom sveta advokati su shvatili kakav je uticaj sve veće konkurenkcije i u pravnom sistemu i stoga pokušavaju da se prilagode novim zahtevima „tržišta“ i putem e-trgovine.

Danas možemo da kažemo da je elektronski način poslovanja skoro neophodan u svakoj organizaciji, a to se odnosi i na advokaturu. Advokatura (zastupanje) jeste posebna služba u okviru pravosuđa, koja obezbeđuje stručno zastupanje pojedinaca i firmi u postupcima pred sudom i pred drugim državnim organima, kao i druge oblike pravne pomoći. Za razliku od drugih delova pravosudnog sistema, advokatura je u svom radu nezavisna od državnih organa i predstavlja nezavisnu struku (Kaučić, Grad, 2007). Upravo zbog ovakvog položaja advokatura mora, više nego druge oblasti pravosudnog sistema, da se suoči sa novim i izmenjenim okolnostima u ovoj oblasti. Kako se ovaj proces prilagođavanja odvija u Sloveniji pokazaćemo putem rezultata istraživanja koje vodimo. U istraživanju smo se pre svega fokusirali na elektronske

archive, elektronske podneske (tzv. elektronska dokumentacija) i elektronsku komunikaciju u poslovanju advokata i nastojali da pokažemo u kolikom stepenu advokati koriste elektronske metode.

2. Elektronsko poslovanje i njegova dimenija

Uspostavljanje interneta je u velikoj meri povećalo mogućnosti kompanija da posluju brže, preciznije, uz veću uštedu vremena i prostora i kost-efektivno i time budu prilagođenje pojedinačnom korisniku (Kotler, 2004). Internet danas funkcioniše kao izvor informacija, zabave, kanal komunikacije, transakcija i čak marketinga. Često ga koristimo kao prodajni centar, umesto televizora, novina, biblioteke ili telefona. Preko interneta možemo da posaljemo e-mejl, da razmenjujemo informacije i mišljenja, da kupujemo proizvode i da saznajemo vesti ... (Kotler, 2004).

Razvoj elektronskog poslovanja takođe povezujemo sa razvojem kompjuterskih mreža i interneta, sa sve obimnjijom informacionom i telekomunikacionom tehnologijom i standardima za kompjutersku razmenu podataka (Jerman-Blažić, 2001). U ovom drugom slučaju, ne radi se samo o razmeni podataka i poslovanju samo neke on-lajn prodavnice. Danas elektronsko poslovanje obuhvata: elektronsku trgovinu, elektronsko bankarstvo, elektronsko plaćanje, rad na daljinu, elektronsko izdavaštvo, elektronsko osiguranje, elektronsku berzu ... (Toplišek, 1998).

S obzirom na vrste interakcije subjekata u elektronskom poslovanju, možemo da kažemo da se elektronsko poslovanje obavlja (Kovačić, Groznik, Ribić, 2005):

1. između kompanija i korisnika (B2C),
2. između kompanija (B2B),
3. između korisnika (C2C),
4. između kompanija i državne uprave (B2G),
5. između građana i državne uprave (C2G) i
6. unutar državne uprave (G2G).

Elektronsko poslovanje obuhvata tri nivoa, pri čemu svaki nivo zahteva viši nivo tehnologije i izaziva posledice u različitim oblastima poslovanja. Ovi nivoi su sledeći (Prešern, 2006):

- 1. nivo: unutrašnji poslovni procesi, koji nisu vezani za internet, pošto se radi samo o poslovnim procesima unutar kompanije, ali je potrebna lokalna kompjuterska mreža (LAN). To ima za posledicu brže, jeftinije i efikasnije vršenje poslovnih funkcija kao što su praćenje materijala, glavna računovodstvena/poslovna knjiga, završni računi.
- 2. nivo: procesi u kojima učestvuju kupci i dobavljači, koji se ne odnose samo na upravljanje unutrašnjim poslovnim procesima već i odnosima sa kupcima i dobavljačima. Ovaj oblik e-poslovanja obuhvata istu tehnologiju kao i prvi nivo, ali dodaje e-mejl i veb stranice. Rezultat na ovom nivou je brza i bezbedna distribucija dokumentacije između poslovnih partnera i kraće vreme reagovanja na očekivanja korisnika/potrošača.
- 3. nivo: e-trgovanje, na kome se koristi viši nivo tehnologije u odnosu na prethodne nivoe i gde postoji mogućnost plaćanja putem interneta.

Uzimajući u obzir ovu definiciju, možemo danas da kažemo da su svi ekonomski subjekti uspostavili određeni stepen elektronskog poslovanja. Da li pojedinačna organizacija koristi sve ponuđene mogućnosti takođe će zavisiti i od zakonskih ograničanja. U slučaju advokatskih usluga, treći nivo (e-trgovanje) je problematično. Na drugom nivou može se samo koristiti e-mejl za komunikaciju sa klijentima i može se uspostaviti veb-stranica.

Ako se fokusiramo na elektronsku trgovinu i elektronski potpis, posmatraćemo elektronsko poslovanje kao poslovanje u elektronskom obliku, na daljinu i to korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija (ZEPEP, Ur. I. RS, No. 98/2004). Neznatno modifikovana definicija koja je ovde navedena koristi se i u literaturi (videti, na primer, Kovačić i dr., 2004). Karakteristike elektronskog poslovanja su (1) kompjuterska komunikacija, (2) organizacija poslovanja i (3) pravna infrastruktura kao podrška takvom poslo-

vanju (Makarović i dr., 2001). U elektronskom poslovanju, tehničko-tehnološki i pravno organizovani elementi prepliću se savršeno. Danas se fokus pomera sa tehničkog na ne-tehnički sapekt (pravna i organizaciona pitanja) (Toplišek, 1998). Ova pitanja se takođe javljaju u koncepciji elektronske baze podataka i u komunikaciji e-mejlov, a mi ćemo ih ukratko predstaviti u narednim odeljcima.

2.1 Elektronske baze podataka

Baza podataka je grupa podataka formatiranih na isti način, koju čuvamo i koristimo pomoću kompjutera (Gradišar i Resinović, 1999). To je grupa povezanih datoteka koje su organizovane i uskladištene kao komponenta organizacionog informacionog sistema sa kompjuterskom podrškom (Gradišar i Resinović, 1998). Baze podataka imaju četiri značajne uloge u organizacijama (uključujući pravne firme): (1) skladištenje ličnih podataka, (2) skladištenje podataka potrebnih u poslovnim operacijama, (3) dostavljanje podataka menaxmentu i (4) dostavljanje podataka iz okruženja organizacije. Smatra se da su prednosti elektronskih arhiva (Skeniranje i elektronska obrada podataka, kod Toplišek, 1998):

- minimalni troškovi arhiviranja,
- minimalni potreban fizički prostor,
- dokumenti se skladište na elektronskom mediju, što omogućava brz pristup podacima,
- sadrže egzaktne podatke, nema dupliranja niti suvišnih podataka,
- prilagodljive su,
- omogućavaju efikasan rad,
- neograničeno se mogu praviti bezbedne kopije,
- održan je kvalitet elektronskog dokumenta u odnosu na papirne dokumente i nisu podložni oštećenju pod uticajima okruženja (vode, vatre, vlage, svetlosti),
- kontrolisani pristup dokumentima na različitim nivoima prava i osigurana bezbednost.

2.2 E-komunikacija sa korisnicima

Elektronska pošta predstavlja jedan od najsavremenijih načina elektronskog poslovanja. Istiće se i kao porednik u razmeni pravno relevantnih poruka. Testament je prilično dobro definisana oblast u teoriji i pravnoj praksi, ali sva ključna mišljenja zasnovana su na komunikaciji na papiru (pismo). I autor/pošiljalac i primalac imaju poruku na papiru. Ove osobe mogu sa svojim papirom da čine šta hoće, čak i da ga uniše. E-mejl se u najvećem broju slučajeva nalazi na određenom zajedničkom mestu (zajednički kompjuter), gde su sve poruke pažljivo unete, a tehnološki je moguće spričiti učesnike da ugroze integritet uskladištenih

poruka. Ako se komunikacija odvija neposredno između dva kompjutera, praćenje je moguće jedino na ova dva kompjutera. Od okruženja koje koristi e-mejl u svom poslovanju zavisi da li će koristiti tehnološke mogućnosti za pouzdano skladištenje poruka značajnih za dato okruženje, u određenom vremenskom periodu (Toplišek, 1997).

U današnje vreme elektronsko poslovanje, a zajedno s njim elektronske arhive i komunikacije putem e-majla sve više se koriste u advokaturi/zastupanju. Možem da kažemo da je internet promenio način na koji advokati obavljaju poslove, zato što, bez obzira na to šta stvarno žele, oni moraju da se povinuju zahtevima tržišta i da posluju sa subjektima koji sve više naginju elektronskom poslovanju. Mnogo je razloga za ovako nešto, a među njima se posebno ističe komunikacija putem e-majla (Harris, 2001):

- jednostavna primena,
- nije potrebno posebno znanje o kompjuterskim tehnikama,
- e-mejl možemo poslati brzo i bez dodatnih troškova (fizičke) isporuke,
- jedan e-mejl možemo poslati istovremeno na veći broj adresa,
- e-mejl se ne mora slati iz kancelarije (na primer, može iz kuće),
- e-mejl se može štampati i dodati u arhivu,
- primena e-majla uslovljena je načinom poslovanja u današnjem svetu i sve većim zahtevima klijenata za takvom vrstom komunikacije.

O tome koliko su advokati u Sloveniji osposobljeni za ovakvo nešto i kako oni koriste prednosti koje donosi elektronsko oslovanje govorićemo u narednom poglavljju.

3. Elektronsko poslovanje advokata u Sloveniji - istraživanje

Toplišek je još 1996. godine istraživao koliko je elektronsko poslovanje rašireno među advokatima u Sloveniji i došao do podataka da samo 15% advokata ima elektronske adrese, a samo 24% ima kompjuter povezan sa internetom. Samo 5%-11% pravnika imalo je elektronske adrese, i većina od njih je imala komercijalne adrese(6%). 15% pravnika koristilo je interni e-mejl na poslu, najveći broj ovih radio je u upravi i u privredi; sve druge profesionalne oblasti daleko su zaostajale. Već tada su pravnici bili svesni mogućnosti koje e-mejl nudi, zato što je 38% smatralo da će im trebati, a 20% je već planiralo da postavi e-adresu. Ipak je još veliki broj onih koji nisu mnogo

poznavali tehnologiju, pošto 27% nije sigurno da li će im elektronska pošta ikada biti potrebna (Toplišek, 1997).

Kao poređenje možemo pomenuti jedno američko istraživanje komunikacije koju advokati obavljaju e-majlom, iz 1998. godine (Harris, 2001), a koje pokazuje da je u to vreme 53,6% američkih advokata već komuniciralo sa svojim klijentima putem interneta.

Ovo istraživanje imalo je za cilj da pokaže koliko advokati danas koriste e-majl i druge prednosti koje donosi savremena tahnologija, a rezultate prikazujemo u odeljcima koji slede.

3.1 Metod prikupljanja podataka

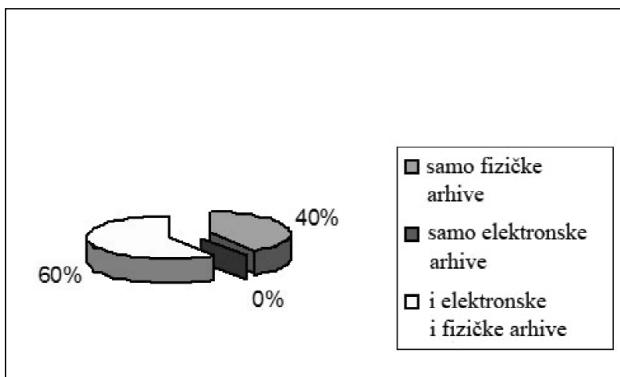
Istraživanje smo sproveli među slovenačkim advokatima u period jun-jul 2007. godine. Naime, istraživanje smo vršili putem e-majla, a kao baza nam je poslužio registar advokata Advokatske komore Slovenije, gde su e-majl adrese advokata navedene uz osnovne podatke o advokatima. Već od početka upozoravamo da neke od navedenih adresa nisu aktivne, kao i da svi advokati nemaju navedenu e-adresu. Odziv na anketu bio je slab, zato što je samo 5,2% advokata odgovorio na upitnike. Uprkos tako slabom odzivu, analizirali smo upitnike. Razultati su pokazali da većina advokata koji su poslali popunjene upitnike imaju kancelarije duže od 15 godina. Interesantni su podaci da se 44% kancelarija nalazi u gradovima sa više od 100.000 stanovnika, a 39% u gradovima sa 5.000 – 30.000 stanovnika. Takođe moramo da naglasimo da „starost“ firme nema uticaja na broj zaposlenih u njoj. Tako da dobrih 69% kancelarija ima samo 1-3 zaposlenih.

U drugom delu istraživanja analizirali smo veb-stranice advokata u Sloveniji. Analizu smo vršili u periodu mart-april 2008. godine. Baza za detaljniju analizu bila je baza podataka „*Advokati na internetu*“ koju je pripremio *IUS-Info* u saradnji sa *Advokatskom komorom Slovenije*. Veb stranice u bazi podataka dali su advokati iz advokatskih firmi, što znači da je baza još uvek nepotpuna. I uz sve to, ovo je ipak jedina pouzdana baza ove vrste. Našli smo 66 veb stranica (3 nisu bile aktivne) advokatskih firmi ili pojedinačnih advokata. U bazi podataka možemo da nađemo linkove povezane sa pojedinačnim advokatima (zato smo i našli 125 advokata (i linkova), a „samo“ 66 veb stranica). Ove stranice smo detaljno analizirali. Pored toga smo istražili druge veb stranice slovenačkih advokata koje smo našli pomoću pretraživača *Najdi.si* (u stvari, ukucavajući „advokat“, „firma za pravne usluge“ i „advokatsko udruženje“). Našli smo još 39 veb stranica (ili 37,15% veb stranica) koje smo analizirali po

ograničenom obimu (članstvo, tržišne prednosti, rad u oblasti izdavaštva).

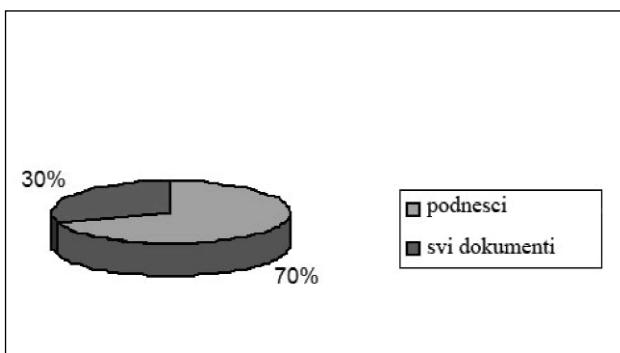
4. Elektronska arhiva i advokati u Sloveniji

Prvo smo ispitanike pitali o arhivi, njenom obliku i razlozima što je takva. Kako vidimo na slici 1, većina, dobro 60% pravnih firmi koristi elektronske i fizičke arhive istovremeno, dok drugi koriste samo fizičke arhive. Među onima koji koriste i elektronke arhive, 54% koristi takav metod arhiviranja za stare slučajeve. Takođe moramo da upozorimo da nije sasvim jasno da li „korišćenje za stare slučajeve“ možda znači samo prenošenje starih datoteka u elektronsku arhivu (a ne transfer celokupne dokumentacije u elektronsku formu).

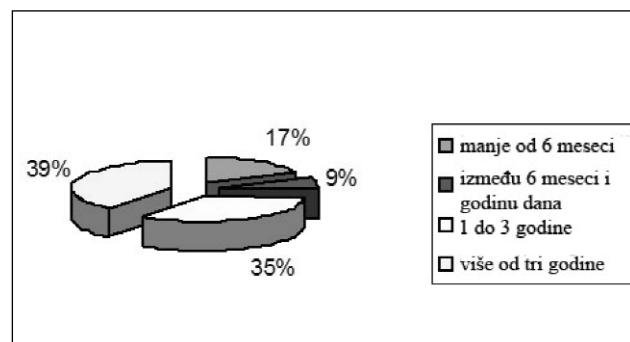
Slika 1. Oblici arhiva u pravnim firmama u Sloveniji

Primena elektronske arhive ograničena je u smislu obima, zato što sudovi ne posluju elektronskim putem. Sa ove tačke gledišta razumljivo je da 70% kancelarija koje koriste elektronsku arhivu imaju u njoj samo datoteke sa podnescima. Logično je, naime, da druga dokumentacija (sudske presude, ...) koje advokati dobijaju u papirnoj formi, ne smeju da se bace, zato što će na taj način izgubiti jedini dokument koji se smatra originalom. Bilo bi interesantno pažljivije pogledati na koji način advokatske firme koje su odgovorile da imaju sve materijala u elektronskoj formi, rade u ovakovom sistemu.

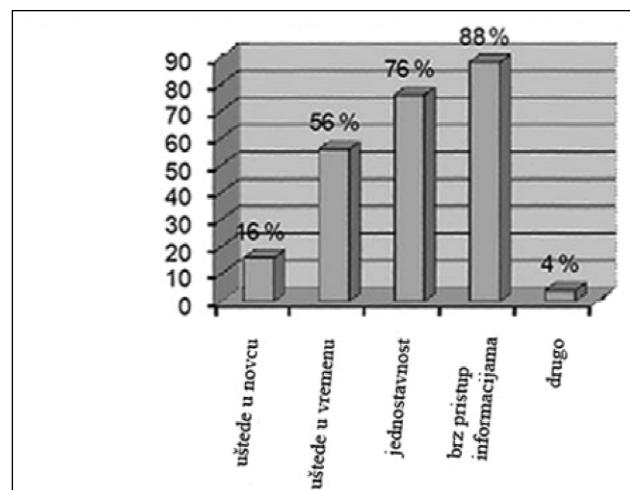
Slika 2. Dokumentacija u elektronskoj formi

39% advokatskih firmi koje koriste elektronsku arhivu to čine već duže od tri godine, što je prikazano na slici 3.

Slika 3. Period korišćenja elektronskih arhiva u advokatskim firmama u Sloveniji

Znajući da elektronska arhiva donosi mnoge prednosti svojim korisnicima, pokušali smo da saznamo razloge zbog kojih su je advokati uveli. 88% advokatskih firmi kao glavni razlog je navelo brzinu pristupa podacima. Kako se vidi na slici 4, drugi značajni razlozi bili su i jednostavnost i transparentnost čuvanja podataka i beležaka, ušteda u vremenu i ušteda u novcu.

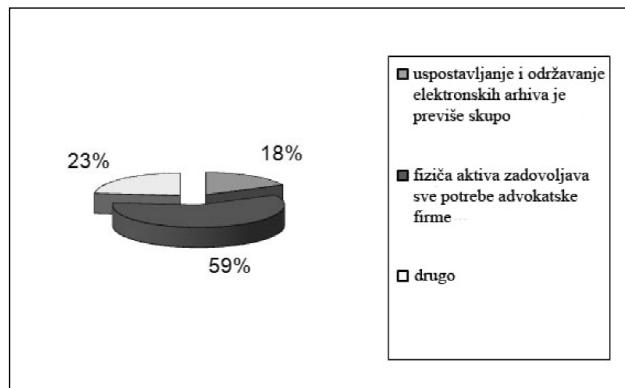
Slika 4. Razlozi za korišćenje elektronske arhive u advokatskim firmama u Sloveniji

Na osnovu slike 3 takođe možemo da zaključimo da su odgovori nedosledni, pošto je „samo“ 56% advokata kao prednost elektronskih arhiva navelo uštedu u vremenu. Mislimo, naime, da su prednosti brzog pristupa podacima i ušteda vremena pri tome međusobno veoma povezani, pošto brži pristup podacima takođe štedi i vreme. Rezultati koje predstavljamo ovo ne pokazuju.

Ovde takođe moramo da kažemo da je najrasprostranjeniji program Shakespeare, pošto njega koristi 16% advokatskih firmi. S tim u vezi, moramo i da nglasimo da veliki broj ispitanika koristi Microsoft Of-

fice, odnosno MS NJord za administriranje svoje arhive. Neke advokatske firme koriste kustomizirane programe koji su proizvod njihovog sopstvenog znanja. 10% advokatskih firmi koristi Lanj Office.

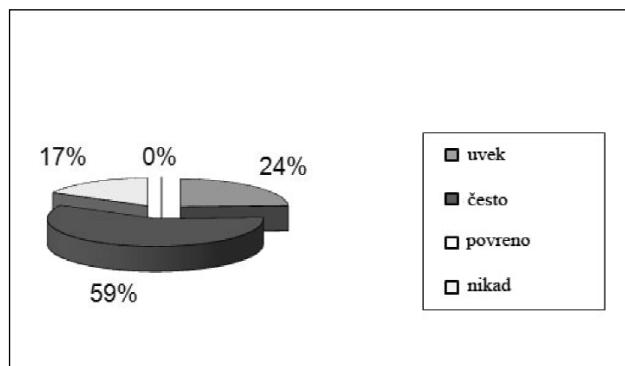
Kada se uzme u obzir da samo 40% advokatskih firmi nema elektronsku arhivu, pitanje razloga što je nemaju postaje takođe značajno. Glavni razlozi za ovo, kao se pokazalo jesu: uspostavljanje i održavanje elektronske arhive je preskupo (58,8% advokatskih firmi), fizička arhiva sasvim zadovoljava potrebe advokatske firme (17,7% advokatskih formi) ili ne poznaju programe.

Slika 5. Razlozi za ne korišćenje elektronskih arhiva

5. Advokati u Sloveniji i primena E-mejla i veb stranica

Teorijski smo već odredili da drugi nivo elektronskog poslovanja obuhvata e-majl i veb stranice. Stoga smo u istraživanju proverili i da li ih advokati u Sloveniji koriste i u kojem stepenu. Zaključili smo da se, kada je reč o e-majlu, situacija u Sloveniji od 1996. godine značajno popravila. Analiza odgovora pokazala je da 59% advokatskih firmi komunicira često sa svojim klijentima putem e-majla, 24% to čini stalno, a ostali samo povremeno.

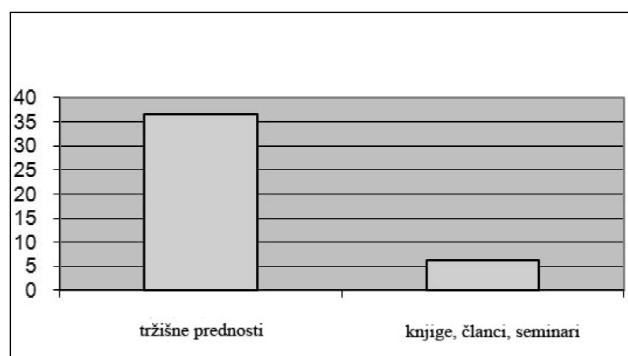
Slika 6. Zastupljenost e-majla u komunikaciji sa klijentima

Kada se radi o veb stranicama advokatskih firmi, moramo prvo da naglasimo da je pristupnost/mogućnost da se advokati u Sloveniji predstave putem veb prezentacije dugo bila predmet brojnih rasprava, takođe i zato što je to u vezi sa problemima oglašavanja advokatskih usluga. Pojedinačni problemi u ovoj oblasti javljaju se svuda (i u našoj zemlji i u inostranstvu).

Ovim pitanjem bavi se 21. član Zakona o advokaturi. U tom smislu utvrđuje se princip da advokatima nije dozvoljeno da reklamiraju svoje usluge. Još precizniji je Kodeks profesionalnog ponašanja, koji u 23. članu definiše šta se ne smatra reklamom: ako advokat na svojoj veb stranici ima podatke koji se odnose na njegovu kancelariju (radno vreme, adresa, oblast poslovanja, specijalizacija i slično), ako su ti podaci tačni i ako se odnose na njegovu delatnost.

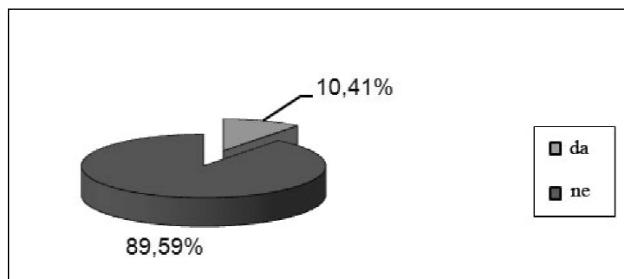
Važno je ipak pogledati prvi stav ovog člana, pošto se u njemu advokatima ograničava obim dozvoljenog oglašavanja. Naglasili bismo sledeća ograničenja: „Zabranjeno je oglašavanje advokatove delatnosti, posebno isticanje njegovih kvaliteta, nabranje uspešnih odbrana, dobijenih pravnih i drugih slučajeva, saradnja u poznatim slučajevima, navođenje imena klijenata i njihov značaj, teških slučajeva i slično ... referenci o ranijim aktivnostima, funkcijama ili položaju, reference o uticajnim udruženjima ili poznanicima, davanje netačnih ili varljivih informacija o poslovima, referenci o saradnji sa značajnim inostranim advokatima i advokatskim udruženjima ...“ jer ako se to nađe na veb stranici, to znači povredu navedenih pravila.

Iznad svega, veb stranice advokata navode neke „tržišne prednosti“ (vrste stranaka (banke, osiguravajuće kompanije, ...), veze sa drugim stručnjacima (drugim advokatima, specijalistima u drugim oblastima, ... prethodno stručno iskustvo, itd.); našli smo i nekoliko veb stranica koje se odnose na publicističku i druge stručne aktivnosti advokata (knjige, članke, seminare, ...).

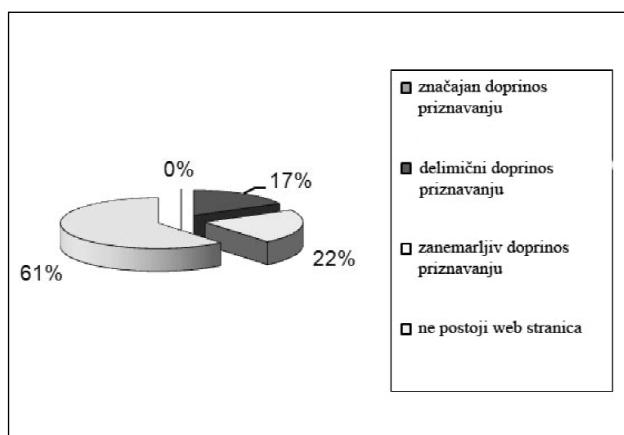
Slika 7. Procenat navođenja tržišnih prednosti i publicističke aktivnosti

Ako pogledamo bazu Advokati na internetu, oko 10% advokata ima veb stranicu (analiza je pokazala da većina veb stranica pripada advokatskim udruženjima, a ne pojedinačnim advokatima). Kako je ranije pomenuto, u bazi je registrovano 66 veb stranica, a pretragom na *Najdi.si* našli smo još 39 veb stranica, što zajedno čini 105 veb stranica slovenačkih advokata, a to dalje znači da bi procenat advokata koji imaju veb stranicu porastao ako bi se svi uzeli u obzir.

Slika 8. *Advokati koji imaju veb stranicu (rezultati analize podataka)*

Po rečima advokata, veb stranica ne doprinosi značajno prepoznatljivosti advokatske firme, što se i vidi na slici 9.

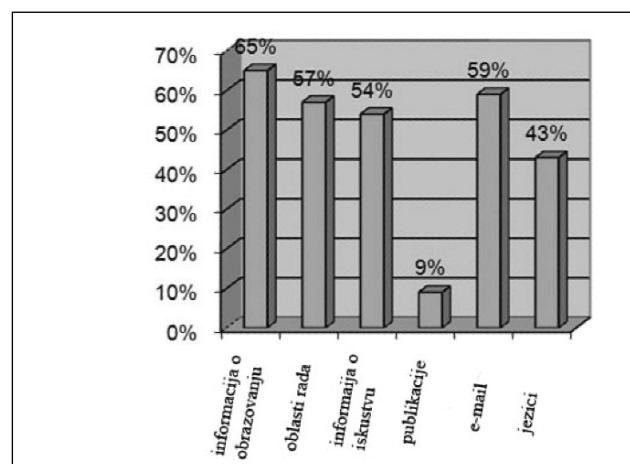

Slika 9. *Prepoznatljivost advokatskih firmi na osnovu veb stranica*

Gorenavedeno mišljenje advokata ne iznenaduje pošto su mogućnosti za izbor ili nalaženje advokata brojne: a) preporuka, b) putem komore ili nekog drugog profesionalnog udruženja, c) putem „žutih strana“ ili ličnim raspitivanjem, d) preko osiguravajućih firmi i e) putem interneta. Jedno istraživanje u Nemačkoj pokazalo je da polovina ljudi bira advokate na osnovu preporuke prijatelja i poznanika. To objašnjava i zašto relativno visok procenat advokata nema svoju veb stranicu u bazi, i što za to i nema interes, pošto očekuju da postavljanje i održavanje veb stranice treba i njima da donese neku korist.

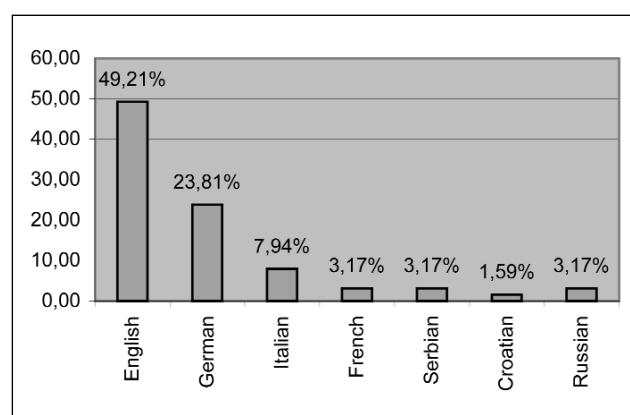
Podaci koji se najčešće navode na veb stranici su sledeći:

- 1) uopšteno kratko predstavljanje kancelarije – 82,5%,
- 2) broj telefona – 100%, broj faksa – 98%, e-mejl adresa – 98%, adresa – 100% i mapa – 80,6%, zvanično radno vreme – 76,12%, jezici na kojima kancelarija posluje – 46%,
- 3) oblast poslovanja advokatske firme – 95,2% (i njihova specijalizacija – 68,2%),
- 4) Članstvo u profesionalnim organizacijama i udruženjima (osim u Advokatskoj komori) – 19% (većina advokata naravno navodi da su članovi Advokatske komore Slovenije),
- 5) Advokati i njihovo predstavljanje – 95,2% (na slici 5 date su detaljnije informacije o advokatima).

Slika 10. *Učestalost nekih informacija koje se tiču pojedinačnih advokata*

- 6) Povezanost sa drugim veb stranicama – 58,7%
- 7) Veb stranice na stranim jezicima (engleski – 49,21%, nemački – 23,81%, italijanski – 7,94%, francuski – 3,17%, srpski – 3,17%, hrvatski – 1,59%, i španski – 3,17%)

Slika 11. *Veb stranice koje su dostupne i na stranim jezicima*

Ukazujemo i na sledeću dobru praksu:

- 1) Elektronske forme za prvi pravni savet ili elektronske forme za zakazivanje razgovora u advokatskoj kancelariji,
- 2) Unapred pripremljeni uzorci određenih izjava (na primer, izjave u vezi sa automobilskom nesrećom) koje su dostupne na veb stranici i klijenti ih popunjavaju unapred,
- 3) Opis postupka kod advokata ili ukazivanje na potrebna dokumenta i dokaze koje klijenti moraju ili treba da dostave,
- 4) Detaljnija specifikacija oblasti kojima se advokat bavi (može da bude od velike pomoći neupućenim klijentima),
- 5) Neke aplikacije „E-advokat“ dostupne su klijentima na njihovim veb stranicama,
- 6) Interaktivne mape (neke advokatske kancelarije su izuzetno inovativne kada treba da prikažu svoju lokaciju potencijalnim klijentima).

6. Elektronski servis u pravosuđu danas i perspektive u budućnosti

Istraživanja koja se danas sprovode pokazala su da korišćenje elektronske arhive i veb stranica u Sloveniji, uprkos svim tehničkim mogućnostima, još nije zastupljeno u onoj meri u kojoj se očekivalo. Ni jedna advokatska firma ne koristi isključivo elektronsku arhivu, što je razumljivo, pošto samo elektronska arhiva nije dovoljna s obzirom da sudovi ne postupaju elektronskim putem. S druge strane, advokati sve više komuniciraju putem e-meja.

Naglašićemo da je modernizacija pravosudnog sistema deo projekta Modernizacija pravosudnog sistema. Među postavljenim ciljevima su i sledeći:

- 1) Povećanje efikasnosti pravosudnog sistema,
- 2) Modernizacija informacione strukture i usluga,
- 3) Uvođenje e-pravosuđa i drugih e-usluga u oblasti primene pravde,
- 4) Primena elektronskog poslovanja u pravosuđu i
- 5) Veća produktivnost zaposlenih.

Modernizacija pravosuda naravno nije počela sa ovim projektom. Pojedinačni procesi su se javljali pre projekta, a neki su bili i vrlo uspešni. Među njima bi trebalo pomenuti, na primer, e-katastar, koji beleži skoro milion poseta godišnje. Kašnjenja u sudstvu su time prilično uspešno smanjena (Modić, 2007). Podaci pokazuju da danas 91% advokata koristi E-katastar. Neke druge e-usluge treba takođe istaći pored gore-pomenutog e-registra kompanija, Ajpes ...

U našem istraživanju posebno smo naglasili projekat E-realizacija („on-lajn zahtev za isplatu“) gde govorno samo o realizaciji na osnovu pouzdanih dokumenata. Uprkos svim prednostima, projekat je pokrenut tek u januaru ove godine (sa šest meseci zakašnjenja). Istraživanje je pokazalo da 97,6% ispitanih advokata namerava da koristi ovaj servis. 95% svih ispitanih advokatskih firmi takođe podržava dalje uvođenje novih e-usluga u pravosuđu. Najveću podršku od svih opcija uživaju E-ponuda lokacije (85,7% ispitanika) i E-građanski postupak (59,5% ispitanika). Advokati takođe podržavaju druge oblike e-poslovanja, na primer, e-predstavke sudovima, mogućnosti e-registracije kompanije, mogućnosti obaveštavanja stranaka u sudskom postupku u vezi sa ročištima i elektronsko pribavljanje različitih potvrda.

7. Nekoliko predloga (umesto zaključka)

Autori su pre svega želeli da prikažu sadašnje stanje („sein“); nije im bila namera da daju predloge u vezi stim kako treba da bude („sollen“). Ipak, tokom istraživanja sadašnjeg stanja, pojavili su se neki predlozi:

- 1) Priprema strategije za uvođenje elektronskog poslovanja u advokaturi koja bi advokatima poslužila kao smernica u uvođenju e-poslovanja,
- 2) Advokatska komora treba da sačini jasna i dosledna pravila koja se odnose na veb stranice advokata. Ova pravila bi trebalo da budu zasnovana na *de facto* situaciji, s jedne strane, i na moralu, s druge,
- 3) Advokatska komora treba da kupi program za elektronsko poslovanje advokatskih firmi (jeftinije otpremanje, kompatibilnost),
- 4) Odrednice za postavljanje modela veb stranice koja bi svim advokatima omogućila da se predstave na isti način, u skladu s pravilima,
- 5) Advokati treba da dostave veb-adrese svojih kancelarija Advokatskoj komori ili IUS-info, da bi se sačinila kompletnejša baza, a što bi budući klijenti mogli da koriste jer bi imali na raspolaganju potpuniju informaciju.

Tokom istraživanja postalo je jasno da je oblast e-poslovanja u advokaturi složena. Ali advokati sada imaju jedinstvenu priliku da reaguju na promene u svome okruženju, makar i *ex ante*. Čime bi inače bolje pokazali svoju odgovornost prema okruženju i stekholderima Ø

8. BIBLIOGRAFIJA

- [1] Gradišar, M. and Resinovič G., *Informatika v poslovnem okolju*, Ekonomski fakulteta, Ljubljana, 1999.
- [2] Harris R. B.). "Counseling clients over the Internet". *Computer and Internet Lawyer*, 18 (2001) 4 – 21. Dosegljivo:
- [3] Jerman-Blažič, B. and al. *Elektronsko poslovanje na internetu*, Gospodarski vestnik, Ljubljana, 2001.
- [4] Kaučič, I. and Grad, F. *Ustavna ureditev Slovenije*, GV Založba, Ljubljana, 2007.
- [5] Kotler, P., *Management trženja*, GV Založba, Ljubljana, 2004.
- [6] Kovačič, A. et al., *Prenova in informatizacija poslovanja*, Ekonomski fakulteta, Ljubljana, 2004.
- [7] Kovačič, A., Groznik A. and Ribič M., *Temelji elektronskega poslovanja*, Ekonomski fakulteta, Ljubljana, 2005.
- [8] Makarovič, B. et al., *Internet in pravo : izbrane teme s komentarjem Zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu*, Pasadena, Ljubljana, 2001.
- [9] Modic, D., „Ali je slovensko pravosodje pripravljeno na projekt e-pravosodja?“, in V. Rajkovič et al. (ed), *.Ustvarjalna organizacija*, Moderna organizacija, Kranj, 2007, 1260-1266.
- [10] Odvetniška zbornica Slovenije, *Kodeks odvetniške etike*. Available at: <http://njnjnj.odv.si/default.aspx?cid=2&aid=12>
- [11] Prešern, S., *Poslovna informatika in internet za podjetnike in managerje – e-poslovanje, e-trgovanje, e-plačevanje, e-podpis, e-zaščita, storitve*, samozaložba S. Prešern, Ljubljana, 2006.
- [12] Raziskava Slovenian Lanjyers and Electronic Commerce. Available at: <http://njnjnj2.arnes.si/črzttopl/usa/anketa.htm>
- [13] Republika Slovenija: Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, ZEPEP-UPB1, Uradni list RS, št. 98/2004.
- [14] Republika Slovenija: Attorneys Act, Zodv, Uradni list RS št. Ur.l. RS, št. 18/1993
- [15] Skeniranje in elektronska obdelava dokumentov. Available at: <http://njnjnj.laser-com.si/skeniranje-elektronskiarhiv.htm>
- [16] Toplišek, J., “Pravna zmogljivost elektronske pošte”, *Pravna praksa* 16 (1997) 15-26.
- [17] Toplišek, J., *Elektronsko poslovanje*, Atlantis, Ljubljana, 1998.
- [18] Toplišek, J., “Spletna predstavitev slovenskega odvetnika”, *Odvetnik* 99 (1999) 13-20.